

JIRÍ MENZEL

JIM BO ŽE ŠE KAPNILO

Jiří Menzel, češki filmski igralec, filmski, televizijski in gledališki režiser, je rojen v Pragi 23. februarja 1938. Med letoma 1957 in 1962 je na praški FAMU (Filmska in televizijska fakulteta Akademije lepih umetnosti) študiral filmsko režijo in jo pri profesorju Otokarju Vávri z diplomskim izdelkom **Gospod Foerster nam je umrl** (1962) tudi uspešno končal. Poklicno pot si je utrl v družbi Kratký film Praha, leto dni po diplomi pa se je že izkazal kot asistent režije v filmu **O nečem drugem** Věre Chytilove. Zatem je odslužil vojaščino in se v družbi Věre Chytilove, Ivana Passerja, Jaromila Jireša in Jana Némca preskusil v skupinskem projektu ekranizacije po literarnih predlogah Bohumila Hrabala, svojega plodovitega poznejšega sodelavca - po povesti **Smrt gospoda Baltazarja** je Menzel prispeval enkrateno delež za omnibus **Biserčki na dnu**.

Menzlova gledališka dejavnost je tesno povezana z najznamenitejšimi praškimi teatri, recimo Cínoherní klub, Divadlo na zábradlí in Disk, v zadnjem času pa tudi z nacionalno svetinjo - Národním divadlem. Kot režiser je veliko delal v tujini - v Baslu, Bochumu, Zürichu, Berlinu, na Madžarskem, Finskem, Švedskem in v Jugoslaviji. Snemal je za švedsko televizijo. Leta 1990 je po naročilu M. G. M. Productions iz New Yorka ekraniziral znamenito Havlovo dramo **Avdiencia** in o inscenaciji posnel tudi dokumentarni film. Oboje so odkupile številne svetovne televizijske hiše.

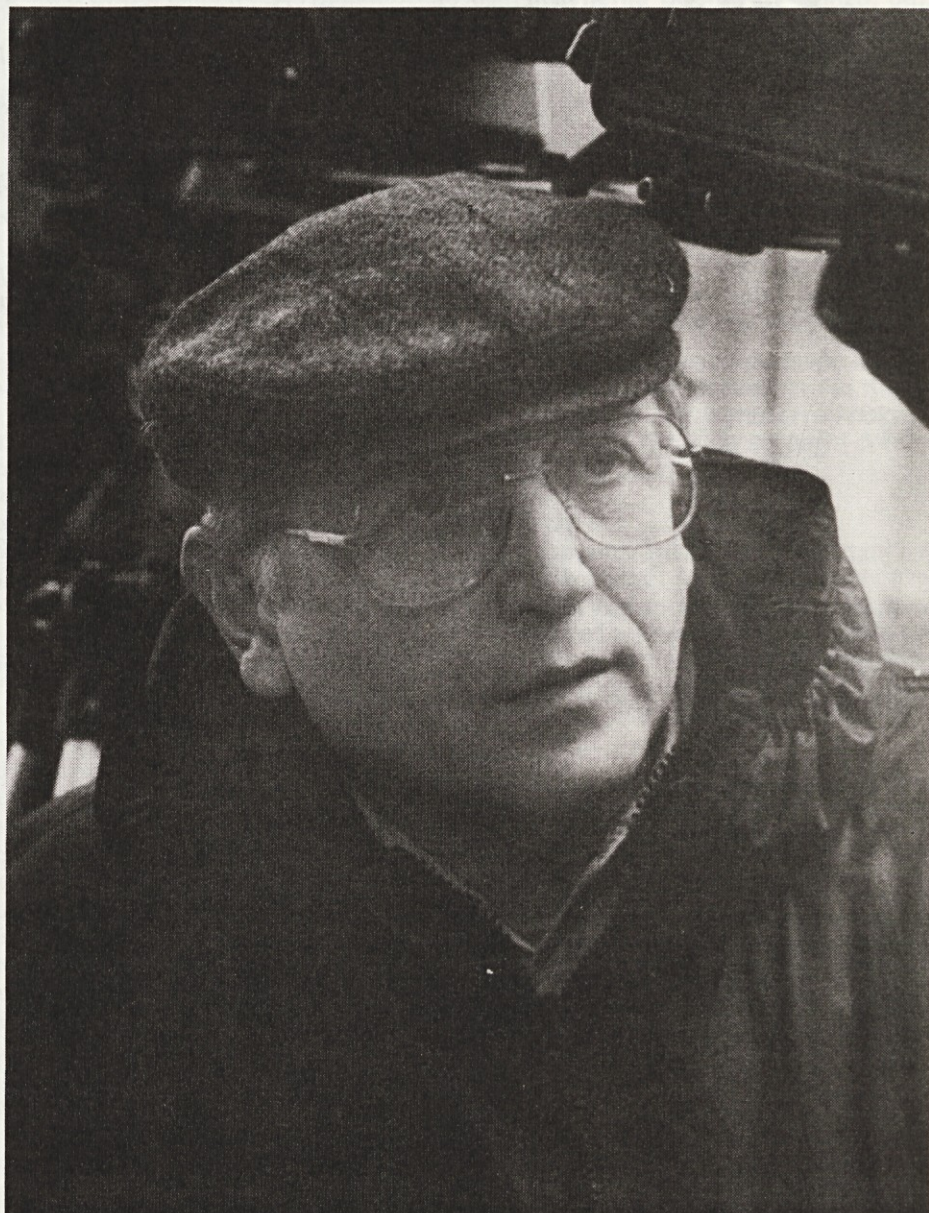
Jiří Menzel-igralec se je že izza leta 1964 pojavljal skorajda v vseh svojih stvaritvah, igral pa je tudi v filmih drugih čeških in nekaterih madžarskih avtorjev. V **Muhavem poletju** se je postavil celo v glavno vlogo akrobata, za igralski dosežek v **Igri o jabolku** (Věra Chytilová, 1976) pa je prejel zlato plaketo na mednarodnem filmskem festivalu v Virgin Islands, ZDA.

Domala vsi Menzlovi filmi so predstavljali CSSR - in še zdaj predstavljajo CSFR - na najuglednejših mednarodnih festivalih in pregledih, večina izmed njih je bila tudi krepko nagraje(va)na. Za **Strogo nadzorovane vlake** je režiser 1967. prejel oskarja za najboljši tujejezični film in najvišjo nagrado v Mannheimu, leta 1968 je dobil za režijski in glavni igralski prispevek k **Muhavemu poletju** visoko priznanje v Karlových Varech, 1976. za film **V gozdni samoti** srebrnega huga v Chicagu in nagrado kritike v San Franciscu, leta 1981 ga je počastilo posebno priznanje mednarodnih ocenjevalcev na beneški Mostri, saj je osupil z izdelkom **Postríženo - skrajšano**, pet let kasneje pa se je začelo bombardiranje z laskanjem **Moji vasici**: nagrada občinstva v Valladolidu (1986) in nominacija za oskarja (1987) sta bili le vrh novega uspeha. Za **Konec starih časov** so Jiříja Menzla 1989. posuli s konfeti v Montrealu, leta 1990 pa so mu za 21 let star, do tedaj nepredvajani film **Škrjanci na vrvcu** dodelili zlatega medveda v Berlinu in nagrado Akira Kurosawa v San Franciscu.

Menzlovi filmi so sčasoma postali občudovanja vreden češki izvozni artikel, produkt, ki zanima še tako izbirčne distributerje. Tako je bil **Postríženo - skrajšano** prodan v 26 držav (poleg vse Evrope so si ga lahko ogledali še v ZDA, Kanadi, Hong Kongu, Urugvaju in Ekvadorju); **Moja vasica** je odpotovala v 20 držav (13 evropskih pa še v ZDA, na Japonsko, Kitajsko, v Brazilijo in Mozambik); **Konec starih časov** so podoživeli v ZDA, Kanadi, Argentini in šestih evropskih državah; **Škrjanci**

na vrvcu pa so se utrgali in odfrleli na 20 različnih koncev - poleg tradicionalne Evrope še na Japonsko, Tajvan in v Izrael. Režiserjeva priljubljenost na domačem terenu je kratko malo nepojmljiva: **Postríženo - skrajšano** se vrtilo leta 1981 in ga je videlo že domala tri milijone Cehov, Moravcev in Slovakov, blagajniški rekord pa ima **Moja vasica**, ob kateri se je zabavalo že več ko pet milijonov gledalcev (ali tretjina vsega prebivalstva CSFR). Obisk kinematografov, v katerih se od začetka

JIRÍ MENZEL (FOTO: MILOSLAV MIRVALD)

distribucije, t. j. 1990, vrti **Konec starih časov**, se bliža četrť milijona ljudem, **Škrjance na vrvcu** pa si je istočasno ogledalo že 800 tisoč ljubiteljev filma. Menzlov najnovejši produkt **Opera za tri groše** ima po vseh napovedih velike možnosti za podoben uspeh.

Jiří Menzel je edini Čehoslovak, ki je član ameriške Academy of Motion Picture Arts and Sciences. Je ledig & fraj, brez otrok, nekadilec in abstinent; vojaška stopnja: navadni vojak.

V svojih filmskih izdelkih se redoma srečuje s priredbami književnih del, in to predvsem z Bohumilom Hrabalom (**Smrt gospoda Baltazarja oz. Biserčki na dnu, Strogo nadzorovani vlaki, Škrjanci na vrvcu, Postrženo - skrajšano** in **Praznovanja zvončkov**), Josefom Škvoreckim (**Kako se koplje ženska oz. Hudodelstvo v dekliški šoli in Hudodelstvo v kabaretu**) in Vladislavom Vančurom (**Muhavo poletje in Konec starih časov**).

EKRAN: *Gospod Menzel, v enem izmed pogovorov ste izjavili, da ste bili k snemanju vseh svojih filmov - z izjemo dveh - prisiljeni. Kako je s tem? Kako se tista filma, ki ste si ju želeli ustvariti, razlikujeta od onih, ki ste jih bili prisiljeni delati?*

Jiří Menzel: Nikakor.

Kako to - nikakor?

Pravzaprav ne vem. Saj ne, da bi bil k onim filmom prisiljen, toda niso bili iz mojega poklica, niso bili sad mojega domisleka, mojega podneta. K svojemu poslu sem bil vselej pozvan. Ne prisiljen, pač pa pozvan.

Ja, že razumem. Toda mar ni to isto, kakor biti prisiljen v tistem negativnem pomenu, kakršen je bil svoje čase vedno navzoč?

No, razlike v tem res ne vidim, zakaj tudi filma, ki sem si ju želel posneti, sem snemal kot svojo dolžnost. Zame je bila to z ene strani iskričnost, z druge nekolikošen napor. K svojemu početju sem bil venomer nekako sprovciran. Prvi izmed filmov, ki ju imate v mislih, češ da sta izrazito moja, je **Škrjanci na vrvcu**. Leta 1968 je bila pač enkratna priložnost, da se posname film o petdesetih. To je bilo tudi jasno in glasno rečeno. In prav tedaj je izšla Hrabalova knjiga, o katere temi sem si nekoliko poprej še domišljjal, da bi bila možna samo v knjižni, nikakor pa ne v filmski obliki. Ko so se reči 1968. sprostile, pa sem stvar naredil po svoje. Takšno, kot je bila po moji zamisli. V bistvu je bilo to nekako izjemno. Tudi drugi samostojni impulz, ki ga imate v mislih, je bil Hrabalov, in to v časih, ko je bil ta pisatelj prepovedan in so njegove izdaje prihajale na plano kvečjemu postopoma. Tako mi je prišel v roke izvod njegove *Postrženo - skrajšano*; na tem pisanju sem začel snovati, in trajalo je kakih osem let, preden se mi je besedilo posrečilo preliti na platno. Hrabala so se namreč sila bali. Po malem so ga začeli tiskati, sprva nič *Postrženega*, potem so to delo izdali v celoti, pri čemer pa se jim je ves čas še vedno zdelo, da je reč za film premalo pohlevna. Ja. Za *Postrženo*, za ta nedolžni film so govorili takšne reči. Tedajšnji avtomatizem je namreč dajal prednost televiziji, šele potem je prišel na vrsto film. Ker je pač premočno vplival na množice. Teater se je v tistih časih meril po tem, kje in kako so se predstavljale pomembne »mestne hiše« ali kje in kako so bili zaskrbljeni oblastniki. Jasno da je bil tudi odnos do knjig takšen, le da se je pri njih vselej domne-

valo, da bralska zmožnost nikakor ne dosega gledalske.

So režiserji, ki tako radi igrajo po filmih. Woody Allen na primer tako kot vi. Zdi se mi, da imata nekaj skupnega - ali se motim?

Nikakor, oba nosiva naočnike. In imava rada humor. Allen obvlada svoj čudoviti ameriški humor, ki ga jaz, ker žal ne znam dobro angleško, ne razumem v celoti. Pa mi je vseeno všeč tisto, kar o njem preberem, ko sledim prevodu. Sicer pa je Martha Keller njega dni porekla, da sem kakor Woody Allen - s tem razločkom, da mi ni treba enkrat tedensko zahajati k psihiatru. Toliko, kar zadeva razlike.

Bi se lahko za hipec zamislili in povprašali o igralskem ponosu? Med pisatelji je bilo vprašanje ponosa povezano s političnim nazorom. Za časa totalitarizma je bila stvar pri slednjih namreč docela jasna: Kdor se ni nameraval ukloniti, pa ni mogel pisati, kaj šele objavljati, je moral seveda početi kaj drugega. Kar zadeva igralce, je bila »prilagodljivost« nenehoma opravičevana (»Nisem mogel reči ne, imel sem družino, moral sem hlastati za vlogami.«) Prav obrnjeno od te miselnosti si predstavljam, da je imel vsakdo možnost poreči: »Ne, tegale pa v tem trenutku ne!« Kaj pravite na to?

Zelo težko je kogar koli obtoževati; sleherni izmed nas je imel svojo mejo kod drugod. Sploh je nekolikošen trapavo meriti pisatelje tako, igralce spet drugače in na primer delavce po svoje. V vseh poklicih so bili ljudje, ki so se znašli zase, vlekli velike denarje, poznali smo kolaboracioniste. Govorili so si seveda tudi takole: »Moram preživeti družino.« Ta meja je ... Kaj pa prodajalec, ki je goljufal kupce ...

Vem, vem, toda umetnik je vendarle izobražena osebnost.

Ne maram, da se umetnik postavlja nekam drugam kakor navaden delavec ali obrtnik. Resnici na ljubo so bili v tistih časih igralci, ki so ostali neomadeževani in kljub situaciji ostali pomembni, ker so si zmogli ohraniti svojo kakovost. Poznali smo tudi igralce, ki so se kot takšni skušali obdržati, pa so padli v zoprno nemilost. Kakor na primer gospod Hrušínský. Delovali pa so še igralci, ki so si svoj položaj s posebno zmožnostjo obdržali na takšni ravni, da se je govorilo »saj ni bil politično tako visokoleteč«; igrali so za navrh, takšni, ki so si govorili: »Če ne bom jaz, bo pa zagotovo kdo drug«. In v bistvu so celo takšni igralci nedolžni. Tiste čase pa je delovala, ja, peščica igralcev, ki je izkoristila tako imenovani politični angažma, da bi si bila zboljšala osebni standard. Prav malo jih je bilo, sami poredneži. V najinem pogovoru ne igrajo pomembne vloge. Tam nekje kmalu po novembru ti je tak pezde rekel, da se mora igralec, ki je interpretiral tri komisarje in tri partijske sekretarje dvigniti nad onega, ki je igral štiri partijske sekre-

FILMOGRAFIJA SAMOSTOJNE CELOVEČERNE REŽIJE

1964

Smrt pana Baltazara (Smrt gospoda Baltazarja) v: Perličky na dně (Biserčki na dnu);

1965

Jak se koupe žena (Kako se koplje ženska) v: Zločin v divčí škole (Hudodelstvo v dekliški šoli);

1966

Ostré sledované vlaky (Strogo nadzorovani vlaki);

1967

Rozmarné léto (Muhavo poletje);

1968

Zločin v šantánu (Hudodelstvo v kabaretu);

1969

Skřivánci na nitích (Škrjanci na vrvcu);

1974

Kdo hledá zlaté dno (Kdor išče zlato dno);

1975

Na samotě u lesa (V gozdni samoti);

1978

Báječní muži s klikou (Čarodeji s kamero);

1980

Postřižiny (Postrženo - skrajšano);

1983

Slavnosti sněženek (Praznovanja zvončkov);

1985

Vesničko má středisková (Moja vasica);

1989

Konec starých časů (Konec starih časov);

1991

Žebrácká opera (Opera za tri groše);

INTERVJU JIŘÍ MENZEL: JIM BO ŽE ŠE KAPNILO

JIŘÍ MENZEL
JIM BO ŽE ŠE KAPNILO

tarje. Toda nekaj je na tem. Lejte, to je bilo tako kot v vojni. Tedaj so prav tako poznali krdela ljudi, ki so držali gobec, pa potihem in vztrajno delali za državo. Rekel bi, da kaj takega nosi v sebi prav vsakdo.

Gospod Menzel, poznate jugoslovansko, danes pravzaprav ne več jugoslovansko, reciva, hrvaško gledališče. V tej državi ste imeli priložnost režirati Hamleta. Kakšno je bilo delo s hrvaškimi igralci? In kakšen je za vas razloček med češkimi in hrvaškimi igralci?

Delal sem v Dubrovniku. In tam sem delal tudi s Srbi. Navsezadnje sta imela glavni vlogi srbska igralca, pri isti predstavi pa

sem sodeloval tudi s slovenskima igralcema. Potem sem šel še v Ljubljano na predstavo, ki jo je režiral Georgij Paro, in tam sem videl dva neskončno dobra igralca - imena si žal slabo zapomnim. Igrala sta v Ostrovskega *Gozdu*. To sta bili zelo lepi igralski stvaritvi. Nekaj je prišlo vmes, tako da Slovenca pri meni nista mogla igrati. Razloček med hrvaškimi in češkimi igralci ni posebno velik, morebiti edinole v tem, da so bili spričo ugodnejših gospodarskih pogojev Hrvati (in Slovenci) za kanec dejavnejši kakor Cehi. Nenavadno pa je bilo, da sta bila oba srbska zvezdnika nekoliko »srbska«.

Imeli ste možnost spoznati nekatere vrhun-

ske jugoslovanske režiserje. Na FAMU so bili vaši študentje, danes pa so že svetovno znani režiserji; tako na primer Emir Kusturica, Srđan Karanović, Rajko Grlić ... Kako vam je všeč njihovo delo?

Neskončno rad imam Kusturico. Ne bi bil rad krivičen, saj sem iz te skupine spoznal edinole njega in mu celo igral v eni izmed šolskih obveznosti; vsi izmed naštetih so pri nas študirali v sedemdesetih, ko mi dostop k šoli še ni bil dovoljen.

Toda Kusturica je rad zahajal k vam ...

Ne, Kusturica je nekoč nekje izjavil, da je moj študent, ker je bil pod vplivom novega vala. Srečevala pa sva se malo, najbrž

STROGO NADZOROVANI VLAKI (1966)

zato, ker sem v njegovi televizijski inscenaciji svojo vlogo odigral precej slabo. Od drugih iz skupine sem poznal Paskaljevića, pa še to spričo občasnih srečanj v Dubrovniku ali Pulju. Toda časi, ko so oni študirali v Pragi, so bili časi, ko sem bil docela odrezan in nemočen. Razume se, da so bili pod vplivom novega vala in ne konkretno mene. Tedaj so kraljevali Věra Chytilova, Jaromil Jireš in Miloš Forman - dokler je bil še navzoč - sam pa sem se počutil nekolikanj odmaknjen.

Shirley MacLaine v svoji knjigi pripoveduje o tem, da je živela kar nekaj življenj, dr. Moody piše o življenju po življenju - kako pa se do teh reči opredeljujete vi?

Ne pustim se presenetiti.

Kar zadeva film, se z omenjeno tematiko ukvarja Wim Wenders (Nebo nad Berlinom), na povsem drugačen način pa Andrej Tarkovski v Žrtvovanju. Kaj si mislite o njiju?

Ja, veste, rad imam življenje. Življenje, ki teče in si o njem mislim, da je zanimivo kakor nobeno drugo naslednje.

Neprenehoma se govori o pomanjkanju scenarijev in komercialne filmske note. Naš človek pa si vedno raje ogleduje komercialne filme. Vam je težko pritegniti gledalca, ga razvedriti? Ali imate občutek, da novi scenariji čakajo na novo razdobje?

Nedavno tega sem zvedel, da je István Szabó posnel film o tem novem razdobju. In to docela lep. Tako gre to. Sam ne vem kako. Aja, komercialnost, to je takšen ... to je nekakšna vraža. Gre za deroče vode, ki nas vedno znova nesejo proti denarju, sami pa moramo krmariti. Kadar nas zanesse predaleč, v komercializacijo kot tako, se to zdi neobvladljivo zastarelo in komično. Sicer si pa mislim, da je bilo vse tisto, kar je bilo dobro, vedno, res vedno tudi komercialno. Ni nujno dobro, da je film ekskluziven; tega sploh nočem poudarjati, obrnjeno, mislim, da bi si morali prizadevati in delati izključno - kot se reče - za gledalca. Iz tega sledi, da so gledalci pravzaprav izročeni na milost in nemilost prevarantom. S tem lahko začnemo.

Rada bi vas še povprašala, kako gledate na priredbe književnih del. Nekatera izmed njih so težko prevedljiva v filmski jezik. Izrazito slab zgled je zame Irvingov Svet po Garpu. Vi imate s priredbami veliko srečo, saj je splošno znano, da sta vaši ekranizaciji Vančurovega Muhavega poletja in Hrabalovih Strogo nadzorovanih vlakov kratko malo navdušujoči. Kaj bi lahko rekli o svojem prepisu Václava Havela?

Nekako mi je ušel iz rok. Bil sem pod pritiskom uspešnosti, pri tem pa ostal brez možnosti za konzultacije z avtorjem. Tako sem bil nekolikanj preoprezen, in to se mi je maščevalo. Bil sem na ravni blagovne znamke, pa sem se spustil v snemanje.

Ste predstojnik katedre za režijo na FAMU, festivalski direktor, družno z režiserko Poledňáková ste se lotili tudi podjetništva...

Pazite! Resnica je, da delam na šoli, z direktorovanjem na festivalih pa je tako, da sploh nisem direktor, pač pa predsednik združenja češkega festivalskega odbora, kar je nekako častna funkcija, ne prav izvršilna, ker bi za kaj takega sploh ne imel časa. Kar se tiče gospe Poledňákové, pa moram poudariti, da mi je všeč njen projekt in da sem ji obljubil vso podporo. V njenem podjetju pa nimam nobene visoke funkcije, vso odgovornost nosi sama.

Je takšna vaša sedanost? Pomeni to novo etapo v vašem ustvarjalnem delu?

Je pač tako. Ko človek preživi v svoji stroki toliko in toliko let, ima kar precej izkušenj. Za razloček od svojih kolegov sem lahko potoval v inozemstvo in zato vem, kaj nas čaka, ko bomo prišli do Evrope, do Zahoda. Zdi se mi, da bi moral ljudi ta hip ščititi pred temi rečmi. Toda kaj, ko vsi živijo v revolucionarnem duhu in so omamljeni od svobode, tako da me sploh nočejo poslušati. Jim bo že še kapnilo.

**RENA
FILAČ-SCHINDLEROVÁ**

PREVEDEL: MIHA ZADNIKAR

MUHAVO POLETJE (1967)

